

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

4

Liaudis virsta tauta

BALTOJI VARNELĖ

**Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka
Antanas Tyla**

**Recenzavo įst. m. dr. Vytautas Žalys
Knygą parengti talkino: Vytautas Jogėla, Saulius
Pivoras, Vladas Sirutavičius, Giedrius Subačius,
Raimundas Lopata**

Redaktorius Gytis Vaškelis

Dailininkas Saulius Motieka

Turinys

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Antanas Tyla</i>	
Lietuvos valstiečių istorijos (1795-1861 m.) bruožai	7
<i>Saulius Žukas</i>	
Apie Pypkininkus	103
<i>Saulius Sužiedėlis</i>	
Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje iki 1864 metų	119
<i>Giedrius Subačius</i>	
Simono Daukanto Didžiojo lenkų—lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba.	135
<i>Vytautas Berenis</i>	
Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskio metamorfozės	217
<i>Egidijus Aleksandravičius</i>	
Atgimimo istorijos slenksčiai	235
<i>Thomas A. Michalskis</i>	
The National Consciousness among Lithuanian Emigrants to the United States at the Ending of the 19th and Early 20-th Century	251
<i>Tomas A. Michalskis</i>	
Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje. Bendra apžvalga	265
<i>Egidijus Motieka</i>	
Nuo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iki Didžiojo Vilniaus seimo: Istoriografinė suvažiavimo pavadinimo analizė	267
<i>Sigitas Jegelevičius</i>	
Plėšikai ar kovotojai?	327
II. DISKUSIJA	339
<i>Saulius Pivoras</i>	
Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje	339
<i>Leonas Mulevičius</i>	
Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas	363

<i>Ingė Lukšaitė</i>	383
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tezės diskusijai: Viduramžiai ir ankstyvieji naujieji laikai	391
<i>Algirdas Narbutas</i>	
Valstiečių tautinės–pilietinės savimonės klausimu	397
III. RECENZIJOS	407
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tautinė, luominė ir valstybinė savimonė viduramžiais.	
Tyrinėjimo problemos	407
<i>Vladas Sirutavičius</i>	
"Liaudis virsta tauta" - E.Vėberio paradigma	419
<i>Česlovas Laurinavičius</i>	
Netradicinė recenzija Leono Sabaliūno monografijai "Lietuviška socialdemokratija iš perspektyvos, 1893-1914 m."	437
IV PUBLIKACIJOS	449
<i>Zita Medišauskienė</i>	
Carinės valdžios sumanymas leisti liaudžiai skirtą žurnalą rusų ir žemaičių kalbomis XIX a. 7-ajame dešimtmetyje	449
<i>Antanas Kulakauskas</i>	
Penki 1882-1883 m. Rytų Lietuvos valstiečių kolektyviniai prašymai dėl lietuvių spaudos lotyniškuoju raidynu leidimo	479
<i>Juozas Tumas</i>	
Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku. (Parengė E.Motieka)	491
STUDIA HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO RESUME	507
STUDIES OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN REVIVAL. SUMMARY	521
STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER LITAUISCHEN WIEDERGEURT. KURZFASSUNG	535
ASMENVARDŽIAI	551
VIETOVARŽIAI	571

STUDIA HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO

T. 4. LUD PRZEKSZTAŁCA SIĘ W NARÓD

RESUME

1. ARTYKUŁY. STUDIA

Antanas Tyla

RYSY HISTORII LITEWSKIEGO CHŁOPSTWA (1795-1861)

Decydującą rolę w odrodzeniu państwa litewskiego w 1918 r. odegrali rolnicy tegoż kraju. Tworzyli oni absolutną większość mieszkańców. Ich postawa względem tworzącego się państwa uwarunkowała procesy zachodzące wówczas na Litwie. Tym bardziej znaczenie społeczne rolników istotne było w okresie wcześniejszym, gdy kształtowały się idee oraz formy wyzwolenia spod jarzma okupantów. Niniejsza praca jest przeglądem demograficznej, ekonomicznej, kulturalnej i politycznej sytuacji litewskich włościan - rolników w latach 1795-1861, tzn. od rozbioru Litwy między Rosję i Prusy do zniesienia pańszczyzny. Przez bardzo krótki okres czasu część Litwy podlegała Prusom, wkrótce jednak cały kraj znalazł się pod okupacją Rosji. Rząd tego monarchicznego państwa żądał od litewskich rolników jedynie płacenia podatków, dostarczania rekrutów armii oraz posłuszeństwa względem cara i władz ziemskich. W pracy opisuje się, jak władze okupacyjne oraz administracja realizowały owe dążenia, jakie reformy przeprowadzono w owym czasie na wsi i jaki miały one wpływ na położenie chłopów. Prócz tego ukazane są także zmiany świadomości chłopów oraz scharakteryzowani ludzie, którzy tę świadomość wyrażali i formowali - przywódcy chłopskiego oporu wobec władz i administracji dworskiej.

O FAJCZARZACH

Artykuł stanowi analizę dwóch wierszy księdza J.A. Pabreży (1771-1849): "Esu sau žmogelis") ("Jestem sobie człowieczkiem") i "Apie pypkininkus" ("O fajczarzach"). Rozpatruje się je nie tyle jako utwory artystyczne, co jako fakty z historii kultury, dostarczające nam materiału o życiu litewskiego chłopca w tamtych czasach oraz ówczesnym mniemaniu, jakie to życie być powinno. W wierszach dostrzec można sformułowanie psychicznego stanu chłopca pańszczyźnianego żyjącego idealnie (w pracy na gospodarstwie wie dzie mu się dobrze, żyje dostatnio, cieszy się swą rodziną, nie ma długów, uregulował wszelkie należności wobec dworu itd.). Ów stan kondensuje się w wesołości subiekta, a cecha ta interpretowana jest w odniesieniu do charakterystycznego dla franciszkanów (autor wierszy należał do tego właśnie zakonu) odczuwania świata.

Światopogląd J.A.Pabreży w kontekście litewskiej kultury można uważać za etap przejściowy między K.Donelaitisem a S.Daukantasem; wprawdzie, Pabreža był przysiacielem tego ostatniego, niemniej jednak sam, podobnie jak Donelaitis tworzący w połowie XVIII w., nie kwestionuje stosunków pańszczyźnianych i stara się znaleźć możliwy, uczciwy, a nawet chwalebny sposób chłopskiego życia w danych warunkach. Z drugiej zaś strony, w wierszach Pabreży są już namacalne znaki odrębności, co zupełnie jeszcze nie interesuje Donelaitisa i czego nie porusza on w swym poemacie "Metai" ("Pory roku").

Saulius Sužiedėlis

JĘZYK A KLASA SPOŁECZNA W POŁUDNIOWO-ZACHODNIEJ LITWIE DO 1864 ROKU

To oczywiście, że kultury narodowej nie można sobie wyobrazić bez języka danego narodu. Autor tego artykułu skupia uwagę właśnie na niektórych właściwościach kształtowania się języka litewskiego na terenach Litwy południowo-zachodniej (Za-niemeńskiej). Jego zdaniem, do początku XIX w. język litewski

był tam w istocie środkiem komunikacji tylko jednej grupy społecznej (chłópstwa). I dalszy los języka litewskiego uzależniony był przede wszystkim od chłopskiego oporu względem językowej germanizacji, polonizacji oraz rusyfikacji. Najwięcej uwagi udziela autor walce chłopów o zachowanie języka litewskiego w kościele, a także analizie kościelnej polityki językowej w Litwie południowo-zachodniej do 1864 roku.

Giedrius Subačius

NEOLOGIZMY SŁOWOTWÓRCZE WIELKIEGO SŁOWNIKA POLSKO-LITIEWSKIEGO SIMONASA DAUKANTASA: SŁOWOTWÓRSTWO INDYWIDUALNE

Opierając się na czternastotomowym Słowniku języka litewskiego wraz z jego kartoteką, w wielkim Słowniku polsko-litewskim (1850-1856) S.Daukantasa doliczono się ok. 3800 litewskich neologizmów słowotwórczych: ponad 2000 sufiksalnych, ok. 900 złożzeń, ok. 800 prefiksalnych i tylko ok. 80 fleksyjnych. Chociaż pierwowzorem był żywy język, jednak indywidualny system słowotwórczy autora słownika jest bardziej dowolny. Wyrazny jest wpływ prototypu polskiego, są nowe typy słowotwórcze. Czasami S.Daukantas tworzył nawet wyrazy na oznaczenie pojęć posiadających już swoje nazwy. Pozwala to sądzić, że oprócz tradycyjnych przyczyn tworzenia neologizmów autorem słownika też chęć podnoszenia prestiżu języka litewskiego, a przez to i prestiżu narodu.

Vytautas Berenis

LOSY ARYSTOKRACJI: METAMORFOZY HENRYKA RZEWUSKIEGO

W końcu XVIII w., po upadku państwa polsko-litewskiego pojawił się niejednoznaczny pogląd środowisk politycznych na władzę Rosji. Część magnatów ziem wschodnich WKŁ nie zaakceptowała zasad Konstytucji 3 Maja 1791 r., dość lojalnie ustosunkowywała się do nowych porządków. W ogóle zarówno w polskiej, jak i w litewskiej historiografii lojalizm kon-

serwatywnych magnatów oceniany jest jako współpraca z caratem, a główny ideolog tej grupy - Henryk Rzewuski (1791-1866) jest przedstawiany jako polityczny reakcjonista i kulturalny wstecznik (retrogradus). Jednakże głębsza analiza jego zapatrywań wykazuje mylność takiego poglądu. H.Rzewuski, znany autor "Wspomnień hrabiego Soplicy", swą postawę ideologiczną i kulturową opierał na światopoglądzie arystokratycznym. Ideologię polskiego ruchu narodowowyzwoleńczego uważał za utopijną i drugorzędną, gdyż osobowość, jego zdaniem, stanowi większą wartość niż społeczeństwo. Kapitalizacja życia, dewaluacja zasad moralnych, rozpad społeczeństwa stanowego świadczyły o początku "nowego życia". Przyszłość arystokracji stawała się problematyczna. W rozważaniach H.Rzewuskiego odzwierciedla się przebiegająca w świadomości arystokratów bolesna ewolucja w kierunku identyfikacji narodowościowej. Artykuł ukazuje różnorodność etnopolitycznych tradycji WKL w pierwszej połowie XIX w. Poglądy polityczne hrabiego H.Rzewuskiego uważać można za wyraz ideologii konserwatywnej - "ewolucyjnej walki" chiliastów ("millenaires"). Estetyzowanie aktualnych problemów współczesności i zachęcanie do życia zgodnie z sarmackimi zasadami szlachty naturalnie przeciwstawiło społeczno-kulturalne zapatrywania H.Rzewuskiego społeczeństwu burżuazyjnemu. Uważał on, iż religia jest jedyną siłą łączącą różne klasy i grupy, pomagającą ludziom zdobyć moralną przewagę nad przemocą i codzienną absurdalnością. Nie wierząc w zwycięstwo polskiego ruchu narodowego w walce z caratem, H.Rzewuski sądził, że zdoła zreformować strukturę władzy. Ważną rolę odegrać tu miała arystokracja "ducha" i "krwi". Swą twórczością uwiecznił H.Rzewuski zmiany mentalności feudalnych sfer wyższych w pierwszej połowie XIX w.

Egidijus Aleksandravičius

PROGI HISTORII ODRODZENIA

Na podstawie publicystyki i korespondencji prywatnej końca XIX w. w tym artykule podejmuje się prób przeglądu, jak w okresie Odrodzenia rozumiano strukturę socjalną narodu litewskiego. Rozważa się, co według ludzi światłych owego

okresu sprawia, że lud przekształca się w naród. Dominowały dwa poglądy. Najpierw akt istnienia narodu był uzasadniony posiadaniem warstw politycznych (stanów), t.j. twierdzono, że naród litewski to nie tylko chłopci, ale też szlachta, która doń przynależy, chociaż oddaliła się od ludu. Warunek drugi to utworzenie się własnej grupy ludzi wykształconych lub pojawienie się inteligencji jako warstwy społecznej. W końcu XIX w. stopniowo zaczęło przeważać kryterium inteligenckie i to stało się duchowym podłożem tendencji integracji narodu litewskiego w okresie Odrodzenia.

Thomas A. Michalski

PSYCHOLOGIA LITEWSKIEGO ODRODZENIA W
AMERYCE WŚRÓD STARYCH EMIGRANTÓW.
PRZEGLĄD OGÓLNY KONCA XIX W.
I POCZĄTKU XX W.

Problem kształtowania się poczucia tożsamości narodowej emigrantów litewskich w USA jest problemem ważnym, jednak dotychczas mało badanym. W omawianym okresie wśród litewskich emigrantów można by wyodrębnić kilka najbardziej charakterystycznych form czy orientacji identyfikowania się narodowego. Wcześniejszych emigrantów cechowała orientacja bardziej amorficzna, zwana "polakośluzalczą" (lenkberniška). Była ona wygodna w lepiej urządzonej wspólnotach polskich emigrantów w Ameryce, a jednocześnie nie przeszkadzała w utożsamianiu się z Litwinami językowo i etnicznie. Pierwszym przybyszom stan taki wydawał się naturalny i nie pociągał za sobą żadnych komplikacji, gdyż pojmowano to jako kontynuację długiej i chwalebnej tradycji. Drugą orientację można by określić dewizą proletariackiego demokratyzmu czy internacjonalizmu. Ci emigranci utożsamiali się raczej z którąś z grup (klas) społecznych, aniżeli ze wspólnotą narodową, a także byli indyferentni wobec kościoła katolickiego. I wreszcie trzecia orientacja, która stała się dominującą: orientacja religijno-narodowa. Była ona rezultatem konfliktu między nacjonalizmem o nastawieniu religijnym z jednej strony a "polakośluzalczym" oraz proletariackim elementem z drugiej. Istotną cechą tej orientacji

jest potrzeba wyraźnie określonego wroga. Dla Litwinów, zarówno na Litwie, jak i w Ameryce, takim wrogiem, którego wyraźnie sobie uświadamiali i wciąż w swej świadomości piastowali, stali się Polacy, a zwłaszcza "polakosłużalcze" elementy.

Egidijus Motieka

OD ZJAZDU LITWINÓW W WILNIE DO WIELKIEGO SEJMU WILENSKIEGO: HISTORIOGRAFICZNA ANALIZA NAZWY SEJMU

Zjazd Litwinów (inaczej zwany Wielkim Sejmem Wileńskim), który odbył się w Wilnie w 1905 r., był istotnym etapem na drodze do przywrócenia Litwie państwowości i niepodległości. Jednakże zarówno pod względem historycznym, jak i historiograficznym, ważne i bardzo interesujące jest to, że w literaturze historycznej i pamiętnikarskiej znaleźć można ok. 50 różnych nazw tegoż Sejmu (oprócz wspomnianych już: Kongres Litwinów w Wilnie, Zgromadzenie Litwinów w Wilnie, Sejm Litwinów, Sejm Litewski, Sejm Wileński itd.). W niniejszym studium analizuje się niuanse znaczeniowe tych nazw. Przeprowadzona analiza historiograficzna semantyki nazwy zjazdu składa się formalnie z dwóch części: 1) modulacja nazwy, 2) refleksja nazwy w poszczególnych przypadkach lub w odrębnych odstępach czasowych. Najwięcej uwagi poświęca się historycznym i socjalno-psychologicznym przesłankom powstania nazwy historiograficznej - Wielki Sejm Wileński. Najważniejszy wniosek: transformacja nazwy Zjazd Litwinów w Wilnie na nazwę Wielki Sejm Wileński związana jest z ogromnym zakresem i znaczeniem tego sejmku dla wzrostu świadomości obywatelskiej Litwinów i społeczeństwa Litwy, z zawiązaniem się parlamentaryzmu oraz z początkiem ukonstytuowania się dążeń narodu. Rozpatruje się także kwestię ustosunkowania się do Sejmu Litwinów litewskiej inteligencji, chłopstwa, administracji carskiej, innych narodów zamieszkałych na Litwie. Istotne miejsce w studium zajmuje wyjaśnienie znaczenia słów (i pojęć): "Lietuvių" (Litwinów, litewski) oraz "Lietuvos" (Litwy, litewski) na samym początku XX w., a także zmian tego znaczenia zachodzących później, po utworzeniu niepodległego państwa litewskiego.

GRABIEZCY CZY BOJOWNICY?

Powieść historyczna Juliusa Būtėnasa "Mėlynieji kareiviai" ("Niebiescy żołnierze"), ukazująca obraz wsi litewskiej w latach pierwszej wojny światowej i tworzenia Niepodległości Litwy, w dużym stopniu odtwarza prawdziwe zdarzenia tego okresu, przedstawia postacie mające realne prototypy. Najwyraźniejszym przykładem są epizody o ponoszeniu się grabieżców na południu Litwy (w Dzūkii).

W pracach radzieckich historyków, zarówno litewskich, jak i innych narodowości, zajmujących się niezbyt odległą przeszłością, starano się takim wydarzeniom nadać charakter klasowy. Zjawisko grabieży we wszystkich czasach, nawet w okresach różnych historycznych przełomów politycznych, takich jak wydarzenia 1918-1919 r. na Litwie, może być traktowane wyłącznie jako grabież. Chociaż nic trudnego z takiej uzbrojonej grupy ludzi uczynić bojowników o władzę radziecką na Litwie. Byłoby to jednak wypaczeniem prawdy historycznej. Pewne przemyślenia na ten temat autor próbuje przedstawić w tym artykule.

II. DYSKUSJA.

CZY CHŁOPI LITEWSCY POSIADALI ŚWIADOMOŚĆ NARODOWĄ I OBYWATELSKĄ; KIEDY, JAK, DLACZEGO?

Kwestia świadomości narodowej i obywatelskiej chłopów jest w historiografii litewskiej problemem nowym i dotąd prawie nie badanym. Toteż S.Pivoras ("*Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmoje pusėje*") przede wszystkim stara się nakreślić różnicę pomiędzy "savimonė" - świadomością samego siebie, samookreśleniem się a "sąmonė" - świadomością, tę pierwszą pojmując jako staranie zastanowienia się nad samym sobą. Takie dążenie możliwe jest jedynie wtedy, kiedy samego siebie rozumie się jako podmiot. Zdaniem autora, wątpliwe, by litewscy i litewscy chłopci w okresie feudalizmu

mogli mieć silne poczucie takiego samookreślenia się, ponieważ nie mieli zagwarantowanych nawet praw socjalnych, nie mówiąc już o politycznych. Raczej więc należałoby mówić o świadomości narodowej oraz mentalności, t.j. o tym, na ile aktualizowana była przynależność do narodu, państwa czy jakiegokolwiek wspólnoty. W I poł. XIX w. trudno znaleźć bezpośrednio dowody świadomości narodowej czy obywatelskiej chłopów litewskich i łotewskich. Chłopi należeli do świata tradycji, gdzie działania były rytualizowane, a obyczajom nadawano określony sens. Jednakże właśnie w końcu XVIII w. i w pierwszej połowie XIX w. powstają warunki ku temu, by chłopi stali się obywatelami. Głównie dzięki zmianom zachodzącym w poglądach szlachty na lud. Świadomość obywatelską chłopów litewskich kształtowało wspólne ze szlachtą uczestnictwo w walce narodowowyzwoleńczej. Chłopi łotewscy już na początku XIX w. zostali zwolnieni z pańszczyzny i formalnie przyznano im prawa obywatelskie. Trzeba było jednak realizować je subiektywnie, poprzez zaangażowanie się chłopów do walki o nie. Walka ta powinna była się przejawiać w formie pozytywnej, w dążeniach do zdobycia wykształcenia, lepszych zarobków itp. Każda inna walka mogła oznaczać tylko bunt. Mimo że wytwarzały się sprzyjające warunki oraz krystalizowały się formy obywatelskiej i narodowej działalności chłopów, o świadomości narodowej jako wyjątkowym zjawisku w pierwszej połowie XIX w. mówić jeszcze nie można. Tym bardziej więc nie można mówić także o ich samookreśleniu się, poczuciu narodowej tożsamości, które jest świadomym przemyśleniem i wyborem przynależności do danego narodu.

L. Mulevičius ("Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas") samookreślenie się chłopów rozumie jako fenomen psychologii socjalnej. Obywatelskie samookreślenie się chłopów odzwierciedla się w ich samorządności. Takimi organami samorządności litewskich chłopów były w okresie feudalizmu sądy gromadzkie. Nie zachowały się jednak o nich prawie żadne dane. Niewiele wiadomo także o działalności organów samorządności chłopskiej utworzonych już w XIX w. Analogie Europy Zachodniej wykazują, że również w okresie feudalizmu chłopi posiadali prawa obywatelskie i polityczne. Największy wpływ na życie polityczne i ekonomiczne swego kraju mieli

chłopi w Szwecji i Szwajcarii. Brak jest danych o samorządności chłopów litewskich, chociaż bez wątpienia rolnicy na Litwie bronili swych interesów od najdawniejszych czasów. Odzwierciedla się to zwłaszcza w chłopskich skargach oraz prośbach do organów władzy państwowej i dworu. Prawa obywatelskie chłopów wiąże się z posiadaniem przez nich wolności. To możliwość wyjazdu na zarobek, nabycia na własność ziemi, domu itp. W historiografii jednak zdania na ten temat są podzielone. L. Mulevičius opiera się na zdaniu litewskiego historyka J. Jurginisa, który przyznanie chłopom praw obywatelskich łączy z Konstytucją 3 Maja 1794 r., a zwłaszcza z Uniwersalem Połanieckim z 7 maja 1794 r. Chłopskie skargi i akta spraw nie zawsze mówią, czy chłopci bronili swych interesów odnosząc się do przeszłości, czy też dążyli do osiągnięcia czegoś nowego. Ale od drugiej połowy XVIII w. chłopci bardziej zdecydowanie zaczęli dążyć do zmiany swego statusu. Świadomość obywatelska zaczęła się u nich formować wcześniej niż narodowa, a ta z kolei wcześniej niż polityczna, chociaż właściwie trudno ustalić granice każdej z nich. W końcu XIX w. chłopci zaczęli rozumieć swą przynależność do narodu. Podczas rewolucji 1905 r. we wsi litewskiej wyraźnie zapanował ruch polityczny. Możliwość delegowania swych przedstawicieli do parlamentu (Dumy Państwowej) chłopci zdobyli w 1906 r., a na Małej Litwie - w 1898 r.

I. Lukšaitė odpowiedź na pytanie, kiedy i jak lud przekształca się w naród, powiązuje z pojęciem narodu w ogóle. Naród - to przede wszystkim wspólnota etniczna, chociaż prócz etnicznych istnieją także socjalne. Nawet państwo nie jest koniecznym atrybutem narodu, gdyż jest on pochodną związków etnicznych. Państwo może stymulować tworzenie się związków etnicznych, ale może też je niszczyć. Świadomy związek człowieka ze swoją wspólnotą to właśnie etniczna lub narodowa identyfikacja, poczucie tożsamości. A zatem lud staje się narodem, gdy wspólnota etniczna osiąga właściwy narodowy stopień konsolidacji. W każdym jednak przypadku lud jest zawsze częścią wspólnoty etnicznej. Pytanie, kiedy lud przekształca się w naród, ulega transformacji na inne pytanie - kiedy narodowość litewska staje się narodem? Następuje to w VIII-XIII w. Swą narodową tożsamość lud wyrażać może wtedy, gdy szeroko rozpowszechnione jest piśmiennictwo, a taka wspólnota etniczna to już nie lud, ale

nacja, która formuje się w XIX w.

J. Kiaupienė ("*Tezės diskusijai*") nie daje odpowiedzi na pytanie, a jedynie próbuje nakreślić krąg problemów, jakie należałoby poruszyć, podaje źródła oraz związaną z tym tematem historiografię Europy Środkowej i Wschodniej. Problemy, które, jej zdaniem, należałoby zbadać - to wpływ ekonomicznych i kulturalnych kontaktów z obcymi, wpływ kościoła itd. na świadomość narodową chłopów, a także kwestia pojęć "język", "naród", "państwo" w świadomości chłopów.

A. Narbutas twierdzi, że naród litewski nie jest jedynie narodem chłopskim, ale też spadkobiercą tradycji WKL. Fakt, że włościanstwo stawało się pełnoprawnym członkiem społeczeństwa, jest właśnie oznaką kształtowania się jego świadomości narodowej i obywatelskiej. Zmiany zachodzące w życiu społeczno-politycznym drugiej połowy XVIII w. uaktywniały włościan. Największe zasługi mają tu działacze Oświecenia, którzy formowali nowy pogląd na lud. Właśnie w tym okresie rozpoczyna się proces zbliżenia różnych warstw kulturowych. Priorytet w odkryciu kultury ludowej należałoby przyznać już raczej nie Oświeceniowi, a romantyzmowi.

III. RECENZJE

Jūratė Kiaupienė

ŚWIADOMOŚĆ NARODOWA, STANOWA I PAŃSTWOWA W ŚREDNIOWIECZU. PROBLEMY BADAWCZE.

Jest to recenzja zbioru artykułów, przygotowanego z inicjatywy Instytutu Historii Uniwersytetu Warszawskiego, p.t. "Państwo, naród, stany w świadomości wieków średnich. Pamięci Benedykta Zientary (1929-1983)", Warszawa, 1990. W dwunastu bardzo różnorodnych artykułach problem średniowiecznej świadomości narodowej, państwowej i stanowej rozpatruje się na rozmaitych poziomach - od ogólnoeuropejskiego do lokalnego.

**"LUD PRZEKSZTALCA SIĘ W NARÓD" - PARADYGMAT
E.WEBERA**

Szeroki i złożony jest problem formowania się nowoczesnego narodu oraz współczesnego społeczeństwa obywatelskiego. Badać można różne jego aspekty. Tak np. historyk amerykański E.Weber w studium "Peasants in to Frenchmen. The modernization of Rural France 1870-1914." (Stanford. Un. Press. 1976, p. XV-615) analizuje bardzo ważny i aktualny aspekt tego problemu: jak tradycyjne wspólnoty chłopskie były integrowane we współczesne społeczeństwo i jak w trakcie tego procesu transformowała się archaiczna mentalność włościan. Zdaniem autora, Francuzi osiągnęli wspólnotę narodową o wiele później niż zwykło się uważać - w końcu XIX w. - na pocz. XX w. A integracja włościan w nowoczesne społeczeństwo, kształtowanie się ich świadomości obywatelskiej i narodowej było długim procesem historycznym, uwarunkowanym nie tylko przez Wielką Rewolucję Francuską, ale też przez inne czynniki. To - według autora - utworzenie sieci regionalnych dróg oraz linii kolejowych, systemu państwowej oświaty ludowej, instytucji obowiązkowej służby wojskowej, a także - migracja chłopów, która nasiliła się zwłaszcza w II poł. XIX w. W recenzji wiele uwagi poświęca się analizie teoretycznych założeń historyka oraz niektórych konkretnych problemów.

Česlovas Laurinavičius

**NIETRADYCYJNA RECENZJA MONOGRAFII LEONASA
SABALIŪNUSA "LITEWSKA SOCJALDEMOKRACJA Z
PERSPEKTYWY LAT 1893-1914" (SABALIŪNAS L.
LITHUANIAN SOCIAL DEMOCRACY IN PERSPECTIVE
1893-1914. DUKE UNIVERSITY. PRESS DURHAM AND
LONDON. 1990.)**

Monografia Leonasa Sabaliūnusa to chyba pierwsze na akademickim poziomie studium na temat historii nie tylko socjaldemokratów, lecz w ogóle politycznych partii na Litwie. Monografia jest ważna i z punktu widzenia naukowego, i

politycznego: jednym z jej celów jest pobudzenie rozwoju socjaldemokracji w odradzającej się Litwie.

Jednakże ta ostatnia intencja, naszym zdaniem, wymagałaby przede wszystkim ustalenia miejsca i roli socjaldemokracji w rozwoju litewskiej myśli politycznej. Tego nam w monografii brak, więc przy okazji przedstawiamy własne rozważania dotyczące tej kwestii.

Ponieważ sprawą dyskusyjną jest, czy rozważania te są bezpośrednio związane z celem omawianej monografii, recenzję nazwaliśmy nietradycyjną.

IV. PUBLIKACJE

Zita Medišauskienė

ZAMYŚL WŁADZ CARSKICH WYDAWANIA W JĘZYKU ROSYJSKIM I ŻMUDZKIM CZASOPISM DLA LUDU W LATACH SZESZCZDZIESIĄTYCH XIX W.

W tej publikacji przedstawia się pismo A.Szyryńskiego-Szychmatowa, kuratora Wileńskiego Okręgu Oświaty, adresowane w 1863 r. do ministra oświaty ludowej. Zostały w nim podane cele i zadania planowanego czasopisma dla ludu, forma i język wydania, warunki współpracy z pismem oraz prenumeraty, a także programy rosyjskiego czasopisma "Przyjaciel Ludu" i żmudzkiej gazety "Przyjaciel Ludu". Pisma te traktowano jako jeden ze środków, mających służyć zbliżeniu ludu Kraju Zachodniego do "wspólnej dla wszystkich ojczyzny - Rosji".

Antanas Kulakauskas

PIĘĆ KOLEKTYWNYCH PRÓSB WŁOŚCIAN LITWY WSCHODNIEJ Z 1882-1883 R. W SPRAWIE WYDAWANIA LITEWSKIEJ PRASY ALFABETEM ŁACIŃSKIM

W publikacji ogłoszone zostały teksty w tytule próśb, które ministrowi oświaty ludowej Rosji przestało włościanie pięciu gmin i jednego starostwa z gubernii kowieńskiej i wileńskiej. Próśby te stanowią uzupełnienie tablicy kolektywnych próśb

chłopskich sporządzonej przez Vytautasa Merkisa w monografii "Nielegalna prasa litewska w okresie kapitalizmu (do 1904 r.): Polityczne okoliczności jej powstania" (Vilnius, 1978, s. 178-181). Omawiając okoliczności przesłania tych próśb, autor publikacji wysuwa przypuszczenie, że ich organizatorami mogli być związani z tamtymi terenami działacze litewskiego ruchu narodowego, literaci i księża - Silvestras Gimžauskas (1844-1887) i Aleksandras Burba (1854-1898).

JUOZAS TUMAS. MŪSŪ LIAUDIS IR JOS
ŠVIESUOMENĖ DIDŽIOJO VILNIAUS SEIMO LAIKU.

Opracował Egidijus Motieka

Ten artykuł znanego litewskiego pisarza i działacza społecznego J. Tumasa-Vaižgantasa po raz pierwszy był opublikowany w 1915 r. Omawia się w nim polityczne okoliczności zwołania w 1905 r. Walnego Zjazdu Litwinów (zwanego też Wielkim Sejmem Wileńskim), przebieg tego zjazdu, walkę litewskich ugrupowań politycznych itd. Artykuł interesujący jest z tego względu, że większość problemów rozpatruje się w nim, ukazując poziom politycznej świadomości inteligencji i włościactwa litewskiego oraz ich odmienne "funkcje" społeczne tak w 1905 r. - okresie ruchu politycznego, jak i w ruchu narodowym w ogóle.

Tłum. Barbara Kaleda

